

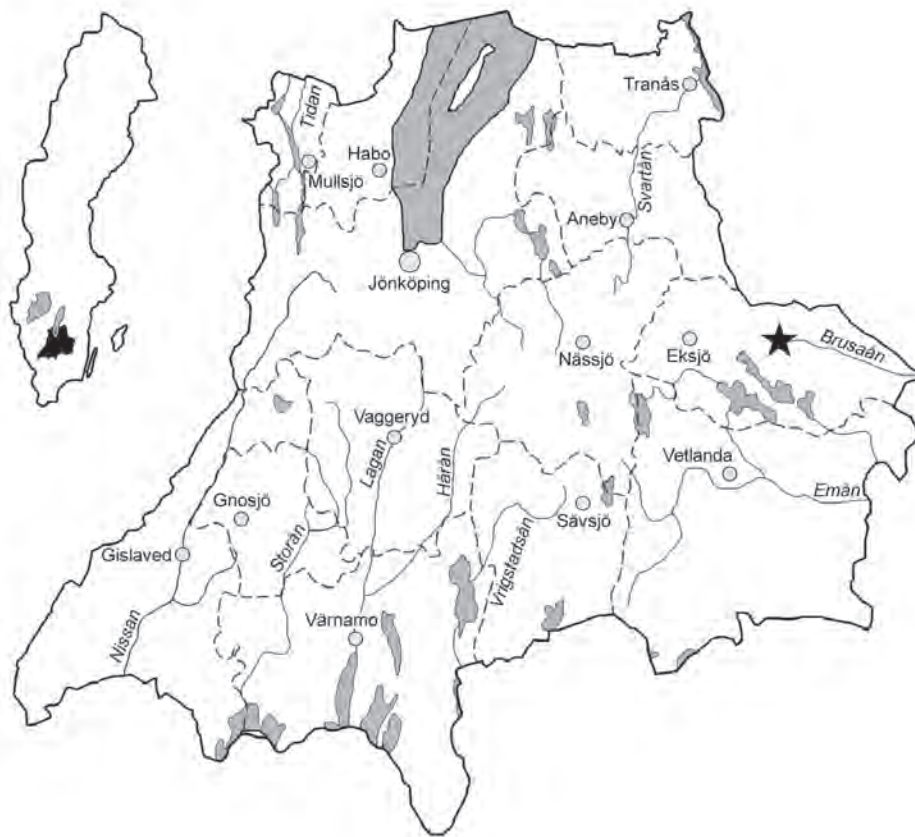
Berg- och grustäkt i Västra Ekås

Arkeologisk utredning , etapp 1 inför planerad berg- och grustäkt i Västra Ekås 1:14 och 1:15, Ingatorps socken i Eksjö kommun, Jönköpings län

Berg- och grustäkt i Västra Ekås

Arkeologisk utredning, etapp 1 inför planerad berg- och grustäkt i Västra Ekås 1:14 och 1:15, Ingatorps socken i Eksjö kommun, Jönköpings län.

Rapport, foto och ritningar: Ådel V Franzén
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

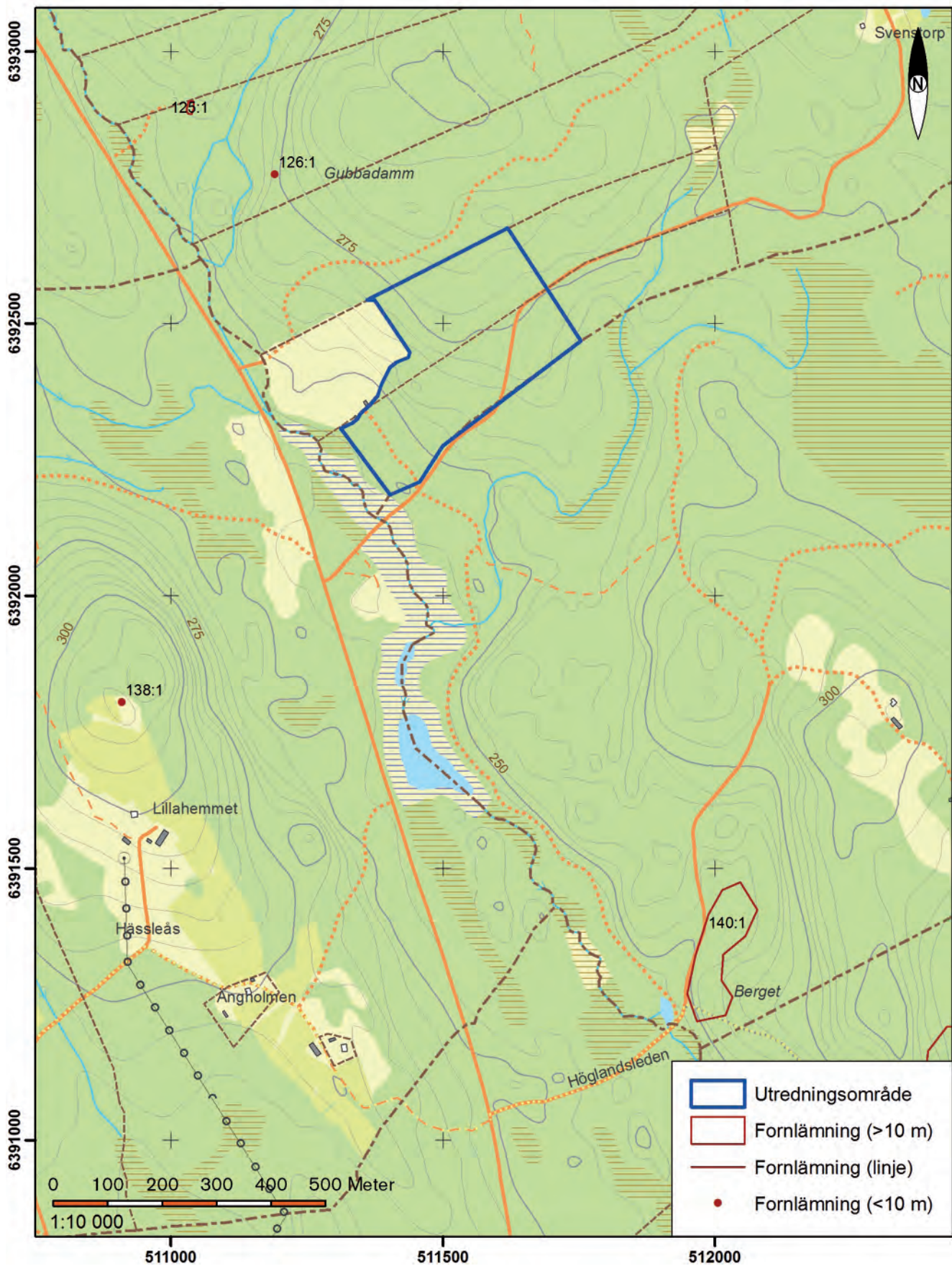
Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor, Geografiska Grunddata samt Geodata (FUK) är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833, nr MS2012/03742 samt dnr i2012/1091.

ISSN: 1103-4076

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2014

Innehåll

Inledning.....	5
Målsättning och metod	5
Topografi.....	5
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	5
Resultat.....	6
Utredningsområdet i de äldre kartorna	6
Resultat av inventeringen.....	7
Sammanfattning.....	10
Åtgärdsförslag.....	10
Administrativa uppgifter.....	11
Referenser.....	12
Arkiv.....	12
Kartunderlag.....	12

FIGUR 1. Utdrag ur digitala fastighetskartans blad 63F 9bSV. Skala 1:10 000

Inledning

Under december månad 2014 genomförde Jönköpings läns museum en arkeologisk utredning, etapp 1, av planerad utvidgning av berg- och grustäkt inom Västra Ekås 1:14 och 1:15, Ingatorps socken i Eksjö kommun. Utredningsområdet (UO, FIGUR 1) omfattade ca 10,5 ha. Beställare var GeoPro AB. Fält- och rapportansvarig var Ådel V. Franzén, antikvarie vid Jönköpings läns museum.

Målsättning och metod

Den arkeologiska utredningen, etapp 1 syftar till att fastställa förekomst av fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar inom och i anslutning till det aktuella utredningsområdet (UO). Fältinventeringen föregås av en byråmässig studie av Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister (FMIS) och kulturhistoriska utredningar, äldre lantmäteriakter samt relevant litteratur, allt i syfte att erhålla en helhetsbild över det aktuella områdets bebyggelse, odlings- och bosättningsutveckling i ett långtidsperspektiv. Områden som bedöms som intressanta ur boplatssynpunkt, men där inga lämningar syns ovan mark, kan komma att bli aktuella för en arkeologisk utredning, etapp 2, där matjorden avlägsnas för att identifiera eventuella fornlämningar utan markering ovan mark.

Topografi

Det aktuella området är beläget i västsluttande morän- och sandmark där UO längst i väster gränsar till sankmarker vid ca 240 möh kring ett biflöde till Bruzaån, medan utredningsområdets östra del tangerar 290-meterskurvan. UO domineras helt av skogsplantage där äldre och yngre granskog dominerar i öster och ett större hyggesområde vidtar åt väster. Utmarkskaraktären på landskapet kring UO är i dag påtaglig, men som framgår nedan var skogsdominansen inom denna del av Eksjö kommun knappast lika framträdande om vi går ca 150 år tillbaka.

Fornlämnings- och kulturmiljö

Inga fornlämningar eller övriga kulturhistoriska lämningar är kända inom UO eller i UO:s direkta närområde. Ca 470 meter norr om UO finns ett slagghvarp 22×8 meter stort (N-S) (Ingatorp 125:1). Detta är det närmaste av fem områden med blästbrukslämningar som finns inom ett avstånd på ca 7 kilometer från UO (Ingatorp 117:1, 125:1, Hult 72:1, 73.1 samt 101:1).

Ca 600 meter år sydväst finns Hult 138:1, en lämningar efter torpet Lillahemsklack, medan Hult 140:1 utgör området till torpet Berget.

FIGUR 2. Den stensatta källaren inom Id 2
Foto: Ådel V. Franzén

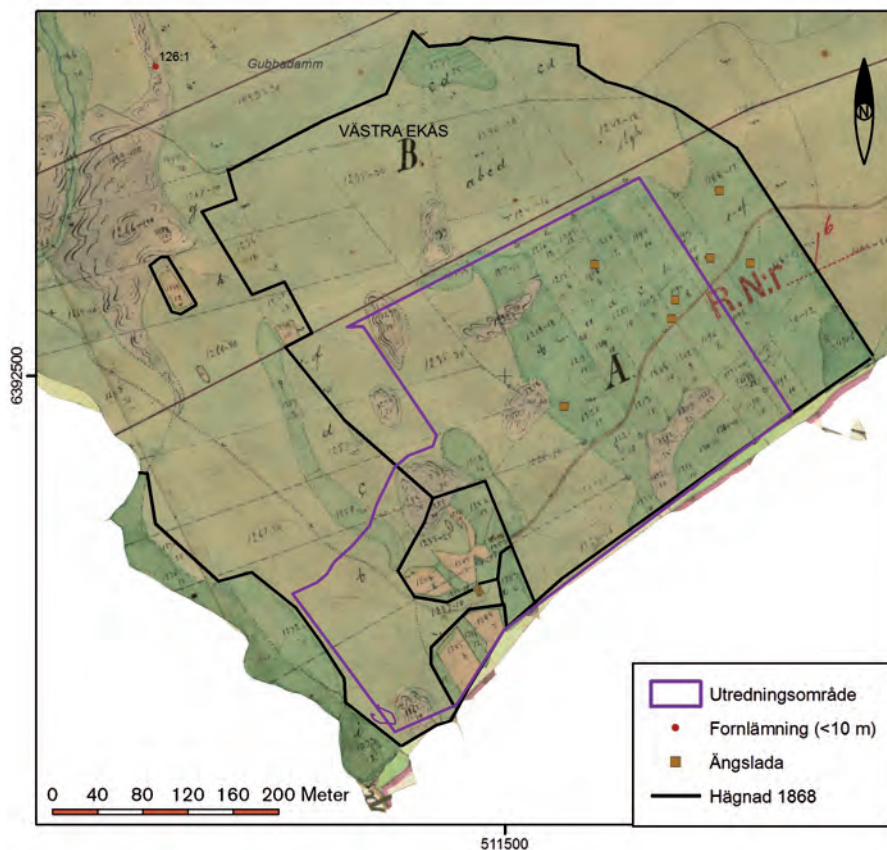
Ca 280 meter norr om UO finns Ingatorp 126:1, en plats med tradition. I Gubbadammen skulle en ormliknande drake bo enligt en lokal sägesman.

Slaggvarpet är bedömt som fornlämning, övriga observationer är bedömda som övrig kulturhistorisk lämning.

Resultat

Utredningsområdet i de äldre kartorna

I storskifteskartan från 1813 över Västra Ekås redovisas den västra delen av UO som beteshagen Grönemohagen, medan den västra delen är ängsmark med namn Grönemoen. Strax utanför UO i dess sydvästra del ligger en mycket liten äga betecknad ”soldattorpets åker och äng”. I Lagaskifteskartan från 1868 återkommer den lilla ägan som inägomark till soldattorpet som nu också nämns vid namn, Grönemoäng (FIGUR 3). Det är sannolikt att de ägor som i både stor- och lagaskifteskartan har prefixet *Grönemo-* utgör ägor som ligger till soldattorpet. I Lagaskifteskartan finns ett torp inom UO’s västra del som enligt texten tillhör *Pehr*, troligen soldaten som då bodde i torpet. Ett knekthushåll antecknas i mantalslängden över Västra Ekås år 1700 och det är troligt att indelt soldat finns inom fastigheten Västra Ekås från sent 1600-tal, men däremot säger inte källorna var soldaten och hans hushåll bodde. Enligt kartorna fanns

FIGUR 3. Soldattorpet under Västra Ekås på laga skifteskartan från 1868. Hägnaderna har förstärkts och redovisas med svart linje. Flera hölador fanns vid denna tid i de vidsträckta ängsmarkerna öster om bebyggelsen.

inga bebyggelsestrukturer inom UO 1813, men väl 1868. Det är sannolikt att soldattorpet flyttat till sin nya plats nån gång under 50-årsperioden.

Är Grönemo/Grönemoen-namnet bebyggelseindikerande vad gäller äldre bebyggelsefaser, såsom medeltida gårdsenheter? Troligen inte, efterleden-*moen* är ovanligt inom Jönköpings län och namnet Grönemo ansluter inte till medeltida namnskick.

I lagaskifteskartan från 1868 finns förutom torpmiljön inom västra delen av UO, sju ängslador uttridade inom Grönemoängens östra del, varav fyra inom UO. Socknarna öster om Eksjö kan kallas ängsladornas kärnområde i Jönköpings län. De ängslador som återfinns i de äldre kartorna är till större delen försvunna, men enstaka ängslador finns fortfarande kvar i landskapet.

De äldre kartorna visar oss ett landskap som ligger mycket långt från det vi kan uppleva på plats i dag. Vid mitten av 1800-talet fanns en bebyggelseenhet i området med omgivande åkrar och ängar. Grönemoängsområdet var öppet till halvöppet och bestod av slagna sank- och torrmarker där höet förvarades i de många ängsladorna för hemtransport under vinter och vår. Trädbeståndet i hag- och skogsmark var glest, övergångszonerna oskarpa och landskapet mosaikpräglat.

Resultat av inventeringen

Inga fornlämningar påträffades inom utredningsområdet (TABELL 1). Av soldattorpet kunde ett fåtal av de strukturer som fanns i kartan från 1868 identifieras (Id 2, FIGUR 2 och 8). Markskiktet i området var fullständigt förvanskad genom markberedningsverksamhet som skadat röjningsrösen, stenmurar och husgrunder.

Inga hölador återfanns. I området där ladorna stått var tät ungskog. Däremot framkom områden med berg i dagen där begränsad stentäktsverksamhet kunde påvisas (Id 3 och 4, FIGUR 5). I den täta ungskogen kunde enstaka röjningsrösen beläggas, men deras funktion, som resultat av röjning för åker, upplag av spillsten från stentäkt, eller röjningssten från skogsplanteringsverksamhet kunde inte fastställas (Id 5-7, FIGUR 4)

Inom UO:s sydvästra del framkom ett område, ca 25 x12 meter stort (Ö-V) där den morän som låg i dagen efter hyggesverksamheten hade en kraftigt orange färg (Id 1, FIGUR 6, tabell 1). Detta kan spegla en naturlig skiftning av järnhalten i jorden. Inga ytterligare spår efter järnframställning kunde påvisas. Eftersom markskiktet var kraftigt skadat i området fanns goda möjligheter att leta efter järnslag, men inget sådant framkom vid inventeringen. Närheten till en mosse samt förekomsten av flera blästbrukslämningar kring UO (se ovan) gör att området har tagits med som eventuellt spår efter rödjordsupplag.

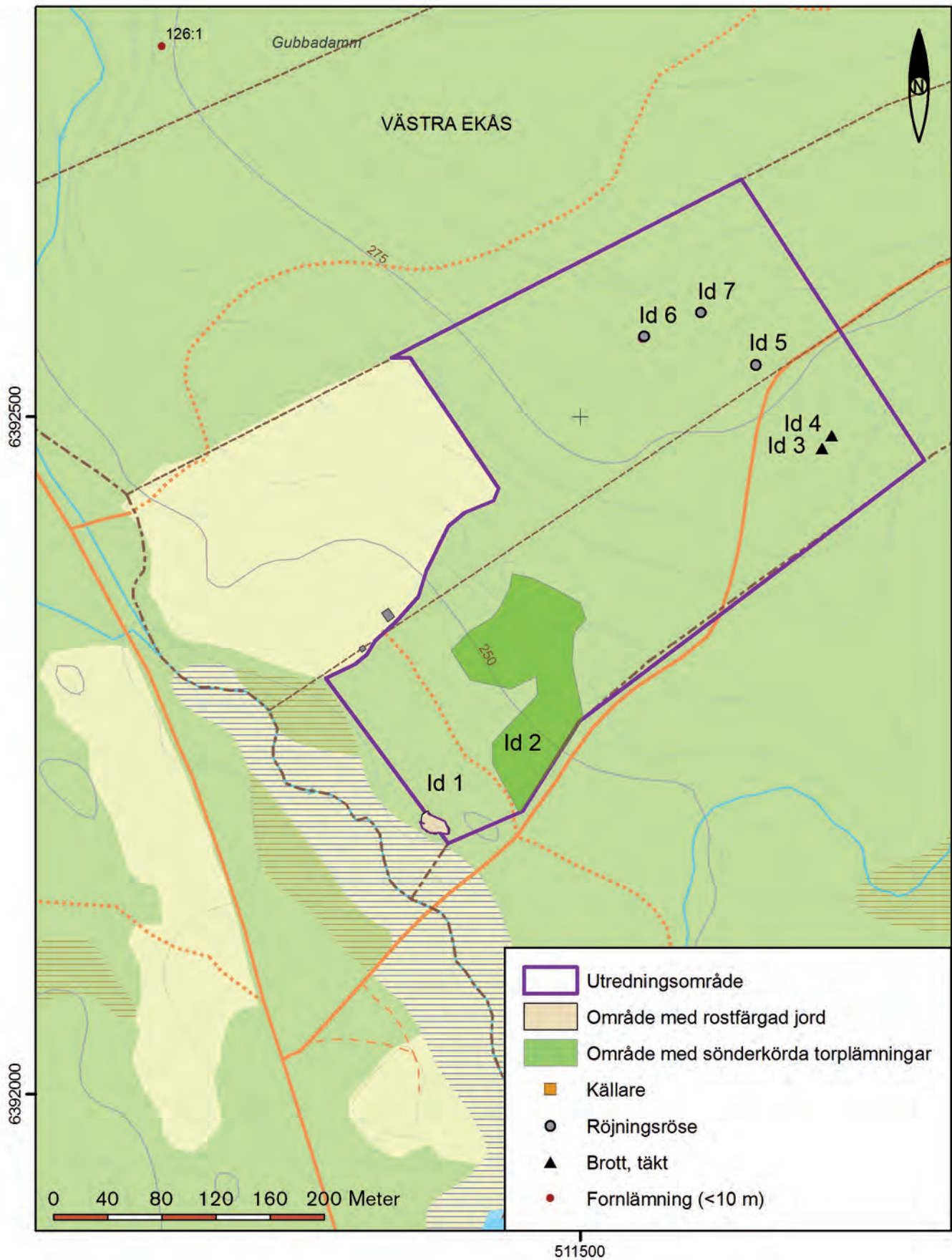
FIGUR 4. Röjningsröse i tät granplantering (Id 6). Foto: Ådel V. Franzén.

FIGUR 5. Stenbrott inom utredningsområdets östra del. (Id 3) Foto: Ådel V. Franzén.

FIGUR 6. Ett område med starkt röd/orangefärgad jord (Id 1). Foto: Ådel V. Franzén

FIGUR 7. Tidigare kända och nyupptäckta kulturhistoriska lämningar inom och i anslutning till utredningsområdet. Skala 1:4000

Objekt nr /Karta	Lämningstyp	Beskrivning	Antikvarisk bedömning	Kommentar
Id 1	Område med rödjord	Inom ett ca 25 x 12 meter stort område (Ö-V) fanns kraftigt rödororange jord. Området kan vara utkant av rödjordsupplag.	Bevakas	Utredning, etapp 2
Id 2	Lägenhetsbebyggelse	Inom ett 170 x 30-100 meter stort område finns lämningar efter torpbebyggelse, i form av minst tre husgrunder och en källargrund. Husgrunderna är kraftigt förstörda. Källargrunden är 10 x 8 meter stor (N-S) och 0,9 meter djup. Stensatt. Kring husen finns lämningar efter åkrar, röjningsrösen och stenmurar. Lämningarna har skadats kraftigt genom hyggeverksamhet och markberedning.	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn
Id 3	Brott/täkt	Område för stentäkt. Inom ett ca 3 meter stort område finns berg i dagen med brottytor samt 6 upplagda stenblock, 1-1,2 x 0,4-0,5 meter stora.	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn
Id 4	Brott/täkt	Område för stentäkt. Inom ett ca 8 meter stort område finns berg i dagen med brottytor och fem större block, 0,5-1,2 x 0,6-1 meter.	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn
Id 5	Röjningsröse	Röjningsröse, 5 meter i diameter och 1 meter högt. Toppig form och sentida karaktär. Troligen tillkommet i samband med skogsplantering.	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn
Id 6	Röjningsröse	Röjningsröse, 5 x 3,5 meter stort (Ö-V) och 0,9 meter högt av 0,08-0,3 meter stora stenar. Röjningsröset kan ha lagts upp i samband med brytning av sten (se Id 4 och 5) eller består av sten som röjts i samband med granplantering..	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn.
Id 7	Röjningsröse	Röjningsröse, 4 meter i diameter och 0,4 meter högt. Sentida. Beläget i tät granplantering.	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn

TABELL 1. Tabell över nypåträffade kulturlämningar. Förklaring till tabellen återfinns nedan

Förklaringar	
Antikvarisk bedömning	
Fornlämning	Fornlämning är lämningar som vid registreringstillfället bedömts omfattas av skydd enligt Kulturmiljölagen. För att en lämning ska kunna bedömas som fornlämning krävs att den från forna tider, att den tillkommit genom äldre tiders bruk och att den är varaktigt övergiven och kan antas ha tillkommit före 1850.
Övrig kulturhistorisk lämning	Övrig kulturhistorisk lämning används för kulturhistoriska lämningar som enligt rådande praxis vid registreringstillfället inte utgör fornlämning men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Annan lagstiftning kan även vara rådande och ge lämningen ett skydd..
Bevakningsobjekt	Bevakningsobjekt, dvs det går inte att säkert avgöra om det är fornlämning, alternativt det är svårt att göra en besiktning/bedömning på grund av t.ex. tät vegetation (används endast i undantagsfall)
Uppgift om	Uppgift om fyndplats, torp etc, där fysiska spår inte kan ses på platsen.
Ej fastställd	Den antikvariska bedömningen har inte fastställts. Avser t ex boplatslägen där en arkeologisk utredning etapp 2 krävs för att fastställa om det är en fornlämning.

Sammanfattning

Det aktuella området består i dag av tät ungskog av planterad gran eller öppna markberedda ytor och illustrerar väl hur tidigare jordbruksmark och betesmark förvandlats till industrimark. Mosaikartade landskap med skiftning mellan öppet, halvöppet och slutet har antingen slutits helt eller blivit öppen hyggesmark.

Inom UO fanns under mitten och slutet av 1800-talet ett torp, troligen en nyetablering av det soldattorp som tidigare funnits sydväst om UO. Torpets byggnader och inägomark kan fortfarande skönjas i terrängen genom enstaka källare, röjningsrösen och stenmurar, men miljön har förstörts genom markberedning.

Inom områdets sydvästra del finns ett område med rödjord som kan vara en naturlig skiftning i moränen, men som möjligen kan sättas i samband med de fem blästbruklämningar som finns inom en radie av ca 7 km från UO.

Inom UO:s östra del finns berg i dagen med spår efter stenbrottsverksamhet samt enstaka röjningsrösen. Röjningsrösen är belägna i tät granplantering och det är omöjligt att avgöra om de har tillkommit genom röjning för odling eller genom att man röjt området för småstensmaterial i samband med skogsplantering. Röjningsrösen ger ett sentida intryck och är mestadels sladdriga i formen.

Åtgärdsförslag

Inga ytterligare åtgärder anses nödvändiga. Läns museet har samrått med Länsstyrelsen om åtgärdsförslagen.

FIGUR 8. Hyggesmark vid torpet Grönemoen (Id 2). Foto: Ådel V. Franzén

Området där den planerade berg- och grustäkten ligger utgörs av ett utmarksområde med flera fornlämningar efter blästbruk. Därför kan den rödjord som framkom i området vara värd att titta närmare på. I övrigt fanns under mitten och slutet av 1800-talet ett torp i området. De lämningar som finns kvar i fält av torpets bebyggelse och inägomark är i dag till stor del förvanskade genom skogsbrukets markberedning.

